

Received: 10 October 2023

Revised: 1 September 2023

Accepted: 8 September 2023

อัตลักษณ์ในพิธีกรรมการขอฝนของอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

IDENTITY IN RAIN PRAYING RITUALS

OF PHIMAI DISTRICT, NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

ชลิท เฉียบพิมาย^{1*}Chalit Chiabphimai^{1*}รวี เรืองศรี²Wraawhee Wruangsree²พระครูสุตธรรมวิสิฐ มนัสชัย คชสิทธิ์³Phrakhru Sutathamwisit Manatchai Kotchasit³

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อนำเสนอพิธีกรรมการขอฝนของอำเภอพิมายในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และ 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของพิธีกรรมในมิติต่าง ๆ ที่มีต่อชาวพิมายที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นำไปสู่การสืบสาน พื้นฟู และอนุรักษ์พิธีกรรมการขอฝนนี้ไว้ให้คงอยู่คู่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล โดยการทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ผลการศึกษา พบว่า 1) พิธีกรรมการขอฝนของอำเภอพิมาย ประกอบด้วย การสวดคาถาปลาช่อน การปั้นหุ่นร่วมเพศ การเข้าทรงเชิญผี (นางด้ง) การแห่นางแมว และรำตึกครกตึงสาก 2) คุณค่าที่รับจากการเข้าร่วมพิธีกรรมการขอฝนในมิติทางสังคม ได้แก่ เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสนุกสนานรื่นเริงของ

¹ วิทยาลัยพัฒนามหานคร มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

¹ Institute of Metropolitan Development, Navamindradhiraj University

² โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น ฝ่ายมัธยมศึกษา

² Demonstration School of Khon Kaen University Secondary School

³ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³ Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

* Corresponding author e-mail: chalit_chi@vu.ac.th

ผู้เข้าร่วม และความสามัคคีของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม มิติทางวัฒนธรรม ได้แก่ ก่อให้เกิดการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชนชาติให้คงอยู่ และมิติทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เกษตรกรได้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ เกิดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าไม่ฟุ่มเฟือย และการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางธรรมชาติให้คงอยู่เพื่อคนรุ่นหลัง

คำสำคัญ: พิธีกรรมการขอฝน; ชาวพิมาย; จังหวัดนครราชสีมา

Abstract

The study aims to 1) present the various forms of the rain praying rituals of Phimai district from the past to the present, and 2) analyze the value of rituals towards the Phimai people for restoration and preservation of rain praying rituals of the Phimai people. The data was collected from review literature including books, articles, electronic research documents, and non-participant observations.

The results of this study found that: 1) the rain praying rituals of the Phimai district consisted of chanting mantra-gāthā, ground molding, Nang dong (which is the figure that the spirits stay in), Hae Nang Maew and Dueng Krok Deung Saak (traditional performing arts) and 2) values related to social aspects from consisted were interaction, joyfulness, and unity among the participations. The cultural dimension was the preservation of the cultures and identities of the nation. In addition, the benefit of environmental aspects was raising awareness of using natural resources appropriately to preserve them for the next generation.

Keywords: Rain praying rituals; Phimai peoples; Nakhon Ratchasima province

1. บทนำ

จากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมไทยจะเห็นว่าดินแดนประเทศไทยเป็นที่อยู่ของคนหลายเผ่าพันธุ์ที่เข้ามาผสมผสานในช่วงหลายศตวรรษ จนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Homogeneous culture) ดังจะเห็นได้จากภาษา ระบบความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ อันมีที่มาจากสภาพแวดล้อมในทางภูมิศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในประเทศนี้เป็นสำคัญ (ปราณี วงษ์เทศ, 2557, ย่อหน้า 1) ดินแดนภาคอีสานนับเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งที่มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ ได้แก่ บรู ลาว เขมร ฯลฯ (บุญชูศรี ผั่วพลูสวัสดิ์, 2556, น. 48)

ชาวอีสานโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ อาศัย ดิน น้ำ อากาศ เป็นปัจจัยหลัก ในขณะที่พื้นที่ส่วนใหญ่มีสภาพพื้นดินแห้งแล้งกันดารและบางแห่งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้ชาวนาทางภาคอีสานต้องดิ้นรนเพื่อหาวิธีแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในพื้นที่เพาะปลูกของตนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ จึงหันไปพึ่งพาสิ่งที่เหนือธรรมชาติเพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดีและช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล (ณัฐกานท์ ถือสมบัติ, 2557, น. 51) โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งถือเป็นอาหารหลักของคนภายในประเทศและเหลือเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของเศรษฐกิจไทย โดยปรากฏหลักฐานการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคมาตั้งแต่ยุคโบราณ

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวจึงถือกำเนิดขึ้นจนกลายเป็นวัฒนธรรมสืบเนื่องต่อกันมาไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา งานพระราชพิธี รวมทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับข้าวมาจนปัจจุบัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญของพิธีกรรมก็เพื่อความอุดมสมบูรณ์และได้ผลผลิตจำนวนมาก อาทิ พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก วัตถุประสงค์เพื่อบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งให้ความสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ ขอโอกาสและมีความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปีปลูก ได้แก่ พิธีเลี้ยงขุนผิขุนกล้า พิธีแห่นางแมว เทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาช่อน พิธีปั้นเมฆ พิธีบุญบังไฟขอฝน พิธีบุญชำระ (สุภารัตน์ บัวศรี, 2557, ย่อหน้า 1-2) ก่อให้เกิดตำนานและเรื่องเล่าต่าง ๆ ถือเป็นหลักฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่ใช้สืบค้นประวัติความเป็นมาและบอกเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต โดยปกติแล้วตำนานและเรื่องเล่าที่แสดงถึงความเชื่อของคนในสังคมต่าง ๆ นั้นจะมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นและแสดงออกผ่านพิธีกรรมในหลากหลายรูปแบบ (ศุภกิจ ยิ้มสรวล, 2556, น. 11)

อำเภอพิมายนับเป็นหนึ่งอำเภอของจังหวัดนครราชสีมาในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยแสดงออกในลักษณะของการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี อันเป็นลักษณะของสังคมไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณซึ่งความเชื่อและประเพณีนี้มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากนั้นแล้วชาวพิมายยังซึมซับความเชื่อจากกลุ่มอื่นมาปรับใช้ในวิถีชีวิตและเกิดการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษผ่านเรื่องเล่า ตำนาน และความเชื่อ (วรรณพร

บุญญาสถิต, นันทิขญา มหาจันทร์ และฉันทัส เพียรธรรม, 2562, น. 173,177) อาทิ ความเชื่อเรื่องการขอฝนเพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้ฝนตก ก่อให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญมาก สืบเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศที่แห้งแล้ง ธรรมชาติวิปริต ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรทั้งหลาย ดังโวหารของชาวไทยชาวที่ว่า “มีน้ำจั่งมีนา มีน้ำจั่งมีข้าว” กล่าวคือการทำนาก็ปราศจากน้ำหากไม่มีข้าวจะเห็นได้ว่าน้ำเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ

เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลนำมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ อีกทั้งเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกร จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนอย่างหลากหลาย (สุกัญญา สุขฉายา, 2558, น. 29; ธัญญาภรณ์ พลายงาม, ชนัย วรรณลี และอัศวิทย์ เรืองรอง, 2560, น. 101-102; อัมพวรรณ หนูพระอินทร์, นุสรา เฟ็งแก้ว และสิทธิพร รอดปิงหวาน, 2561, น. 175) โดยมีที่มาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับตำนานการกวนเกษียรสมุทรบนทับหลังสลักภาพการกวนเกษียรสมุทรบริเวณโคปุระหรือ ระเบียบคตปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏเป็นภาพที่เทวดากับอสูรกำลังยุดชักนาคต่างเขือกรัดเขามันทรที่ใช้ต่างไม้กวนเอาน้ำอมฤต โดยมีเหล่าอสูรชั่กอยู่ทางเศียรนาค ส่วนเทวดาชั่กอยู่ทางหางนาคได้แนวมุขามันทรเป็นรูปเต่ารองรับอยู่ คือ “กุ่มาวตาร” หรือพระนารายณ์อวตารเป็นเต่าและมีเทวีนั่งคุกเข่าอยู่ด้านหลังของเต่าซึ่งหมายถึงพระลักษมี เบื้องหน้าเต่ามีหัวม้าอูจไฉสรพัส ทั้งพระลักษมีและม้าอูจไฉสรพัสเป็นของมงคล 2 ใน 14 สิ่งที่เกิดจากการกวนเกษียรสมุทร เหนือแนวมุขามันทรมีรูปครุฑกำลังเหาะเพื่อพยายามลักน้ำอมฤต (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, ม.ป.ป., ย่อหน้า 1) ก่อให้เกิดพิธีกรรมการเสี่ยงทายขอฝนหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มปฏิบัติกันมาแต่เมื่อใด

ทั้งนี้จากการศึกษาภูมิหลังของอำเภอพิมาย พบว่า อำเภอพิมายมีพิธีกรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับการขอฝนที่สืบทอดต่อกันมาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน ประกอบด้วย พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน ได้แก่ การสวดคาถาปลาช่อน การปั้นหุ่นร่วมเพศ เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับการขอฝน ได้แก่ การเข้าทรงเชิญผี (นางด้ง) การแห่นางแมว เป็นต้น และการละเล่นเกี่ยวกับการขอฝนที่ปัจจุบันนำมาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวในรูปแบบการแสดงในงานแสดงแสง-เสียง ภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายหรือปราสาทหินพิมาย ได้แก่ การแสดงรำดีงครกดีงสาก อาจกล่าวได้ว่าชาวพิมายมีความเชื่อผ่านตำนาน เรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมและประเพณีที่มีการปฏิบัติมาอย่างยาวนาน โดยพิธีกรรมการขอฝนนี้เป็นพิธีกรรมที่มีความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และการดำรงชีพของชาวพิมาย

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอพิธีกรรมการขอฝนของอำเภอพิมายในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเพื่อวิเคราะห์คุณค่าของพิธีกรรมในมิติต่าง ๆ ที่มีต่อชาวพิมาย จังหวัดนครราชสีมาที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นำไปสู่การสืบสาน พื้นฟู และอนุรักษ์พิธีกรรม การขอฝนนี้ไว้ให้คงอยู่คู่อำเภอพิมายและจังหวัดนครราชสีมา

2. นิยามเกี่ยวกับพิธีกรรม

ในอินเดียมีพัฒนาการของความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจากยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบทอดในกลุ่มชนพื้นเมืองซึ่งมีลักษณะคล้ายศาสนาผีในอุษาคเนย์ แล้วเกิดการผสมผสานกับแนวคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าอื่น ๆ เมื่อมีการอพยพเข้ามาของชาวอารยัน โดยใช้วิธีการสร้างเทวดานานเพื่อผูกพันเทพพื้นเมืองเหล่านั้นในเวลาต่อมา มีการพัฒนาแนวคิดทางปรัชญาทำให้ผีพื้นเมืองเปลี่ยนสถานะเป็นเทพเจ้าและพระเป็นเจ้าในที่สุด แต่ความ เป็นผีพื้นเมืองก็ยังสามารถดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันในรูปของนิยายสากตะและตันตระ เมื่อศาสนาพราหมณ์จากอินเดียเข้ามาในอุษาคเนย์และสยามในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-8 ก็ได้เข้ามาประสานกับศาสนาผีพื้นเมืองโดยง่ายจากความใกล้เคียงกันด้านภูมิหลังทางความเชื่อและทำหน้าที่รับใช้กษัตริย์เพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจโดยใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมของพราหมณ์ ในด้านความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาได้มีการเคลื่อนย้าย เทพเจ้าพราหมณ์เข้าสู่ระบบจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนา คือ การลดสถานะของพระเจ้าลงเป็นเทพตามคติพุทธโดยมีสถานะต่ำกว่าพระพุทธรูป ส่วนความสัมพันธ์กับศาสนาผีพื้นเมือง เทวนิยมอินเดียถูกรวบจากศาสนาผีโดยนำสัญลักษณ์และพิธีกรรมไปในความเชื่อแบบผีทำให้เทพเจ้ากลายเป็นผีในระบบความเชื่อเดียวกันและทำให้ผีเดิมมีลักษณะที่ยิ่งใหญ่ขึ้น การเข้ามาของศาสนาฮินดูระลอกใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 25-26 ทำให้เกิดการแบ่งเป็นศาสนาพราหมณ์ของพื้นเมืองและศาสนาฮินดูของอินเดียซึ่งจะนำแนวคิดใหม่ ๆ คือแนวคิดเรื่องพุทธาวตารอันจะนำพระพุทธรูปเข้ามาสู่จักรวาลวิทยาของฮินดู โดยสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างพระพุทธรูปกับเทพเจ้าและเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากความเป็นเทพเจ้าไปสู่ความเป็นพระเจ้าในศาสนา พื้นที่ของศาสนาฮินดู กลายเป็นพื้นที่ใหม่ของศาสนาผีและเพชฌัญญ์ในสังคมร่วมสมัยซึ่งลดทอนหลังการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่สี่ โดยเฉพาะวัดพระศรีมหาอุมาเทวีหรือวัดแขกสีลมได้กลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดของฮินดูและผี โดยศาสนาผียังคงใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมของฮินดูในลักษณะเดิมและมีความซับซ้อนขึ้น (คมกฤษ อู่เต็กเค่ง, 2561, น. 1582)

กระบวนการผสมผสานสามศาสนา คือ ผี พราหมณ์และพุทธนี้ได้ดำเนินไปอย่างช้า ๆ และแนบเนียนจนบางครั้งยากที่จะแยกออกกว่าส่วนไหนคือผี พราหมณ์ และพุทธ เส้นทางของศาสนาพราหมณ์อาจมีความต่างจากพุทธศาสนาอยู่บ้าง ตรงที่ศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะแบบดั้งเดิมที่มีในอินเดียโบราณก็มีลักษณะไม่ต่างกับศาสนาผีพื้นเมืองในสยาม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นศาสนาผีอีกแบบหนึ่งเช่นกัน การผสมผสานจึงเป็นไปได้ง่ายกว่า ในขณะที่พุทธศาสนามีลักษณะพื้นฐานบางอย่างที่ขัดแย้งกับผีหรือพราหมณ์ เช่น การปฏิเสธการเชนสรวงบูชาบุญด้วยเลือดเนื้อชีวิต ความขัดแย้งของพุทธกับผีจึงมีมากกว่า ดังที่มักปรากฏในตำนานพื้นบ้าน เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่มักเล่าว่าพระพุทธรูปได้เสด็จมาประดิษฐานพระบาทหรือพระธาตุยังอุษาคเนย์และปราบปิศาจยักษ์หรือผีพื้นเมือง ตำนานปู่สะย่าสะที่เชียงใหม่ที่สะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาผี ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผีกับพราหมณ์จึงเป็นไปได้โดยราบรื่น เนื่องจากคุณลักษณะพื้นฐานอันเกิดจากภูมิหลังที่คล้ายกัน รวมถึงการมี “ความศักดิ์สิทธิ์” แบบเดียวกัน คือ ความศักดิ์สิทธิ์ที่เน้น “โลกนี้” หมายถึง การเน้นการแก้ไขปัญหาและชีวิตในโลกปัจจุบันมากกว่า “โลกหน้า” และทั้งผีหรือพราหมณ์ต่างก็เชื่อถือพลังอำนาจจากภายนอกที่สามารถให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ได้เช่นเดียวกันด้วย (คมกฤษ อู่เต็กเค่ง, 2561, น. 1591-1592)

พิธีกรรม หมายถึง การแสดงอย่างมีเจตนาของแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างซึ่งเป็นสื่อสัญลักษณ์ โดยส่งผลกระทบหรือมีส่วนร่วมในชีวิตและสังคม รวมทั้งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในชีวิตของมนุษย์ ตลอดการดำเนินชีวิต อันเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญของชีวิตทางสังคม พิธีกรรมจะมีลักษณะเป็นการกระทำ ที่มีแบบแผนอย่างชัดเจน ประกอบด้วยขั้นตอนและกรรมวิธีที่กระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นความเคยชิน หากจะมีการเปลี่ยนแปลงก็มักจะเป็นไปอย่างเชื่องช้า พิธีกรรมเป็นเสมือนเครื่องมือในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์เพื่อความอยู่รอดเพราะมีผลต่อจิตใจเพื่อช่วยลดความกลัว ความกังวล รวมทั้งสามารถเพิ่มความมั่นคงในจิตใจและผ่อนคลายความเครียดในชีวิตได้ อีกทั้งมีความเกี่ยวข้องกับบรรณกรรมเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จำเป็นต้องมีตัวบทเพื่อทำหน้าที่เป็นบทสวดหรือเป็นตำราบันทึกขั้นตอน หรือระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ของพิธีกรรมเพราะบรรณกรรมที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเป็นการรวบรวม ความเชื่อหรือความคิดที่อยู่ในศาสนามาประมวลเข้าไว้ด้วยกันในการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้พิธีกรรม ยังเป็นการแสดงซึ่งสื่อให้เห็นถึงสถานะในการสื่อสารและเมื่อเป็นการแสดงพิธีกรรมย่อมเกี่ยวข้องกับผู้นำเสนอ และผู้ชม อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงบางสิ่งบางอย่างสำหรับใครบางคนนั่นเอง เพื่อทำให้พิธีกรรมนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ (Rothenbuhler, อ้างถึงใน บุษยากร ตีระพฤติกุลชัย และกาญจนา แก้วเทพ, 2553, น. 8; อาทิตย์ ศรีจันทร์, อ้างถึงใน สมบัติ สมศรีพลอย และบาหยัน อิมสำราญ, 2562, น. 16)

ในแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปอันเกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของคนในสังคมนั้น ๆ เพื่อความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงของชุมชน ได้แก่ การทำมาหากินวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสังคมและยังมีส่วนในการ ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด ความสนุกสนานและบันเทิงใจ (สุนรติ นิมเนดิพันธ์, ม.ป.ป., น. 1) เรียก กิจกรรมบันเทิงนี้ว่าการละเล่น โดยครอบคลุมการเล่นลักษณะต่าง ๆ ทุกโอกาสไว้ในความหมายเดียวกัน คือ การแสดง การมหรสพ กีฬา และนันทนาการ ทั้งนี้การเล่นพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ ตลอดจนทุกภาคของประเทศจะมีการละเล่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะภาคที่แตกต่างกันออกไป การละเล่น เกือบทุกชนิดมักจะมีอุปกรณ์ที่เกื้อกูลกัน ประกอบด้วย ดนตรี เพลง และการฟ้อนรำ ซึ่งล้วนแต่มีพื้นฐาน มาจากการละเล่นพื้นบ้านผสมผสานกับอิทธิพลของหลวงหรือส่วนกลาง การละเล่นหลายอย่างมีอยู่อย่างแพร่ หลายทั่วทุกภูมิภาคแต่อาจแตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยของลีลาการรำรำ สำเนียง ของบทร้อง ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องบังคับ การแสดงอาจไม่เหมือนกันทีเดียวแต่ในโครงสร้างหลักอันเป็นองค์ประกอบของการ ละเล่น จะแสดงลักษณะของความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองและมีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันตามยุคสมัย โดยการละ เล่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานมักมีความเกี่ยวข้องกับการเล่นเข้าผี คือ การเชิญวิญญาณ สิ่งที่ประสงคจะให้มาเข้าทรงผู้ใดผู้หนึ่งให้เป็นสื่อ เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริง ในรูปแบบต่าง ๆ เล่นทั้ง เด็กและผู้ใหญ่ หญิงและชายมักเล่นในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, มปป., ย่อหน้า 3,4)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับความเชื่อบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน

ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังด้านจิตใจเพิ่มความหวังขึ้นในการใช้ชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย คติความเชื่อจึงจำเป็นและมีความสำคัญกับทุกคนและความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาซึ่งถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบหรือหลักปฏิบัติตามกฎหมายกติกาของสังคม เมื่อเกิดความเชื่อและศรัทธาขึ้นก็ย่อมมีการกราบไหว้บูชาอ่อนนอบวบวงสรวงพิธีกรรมการบูชาจึงเกิดขึ้นจากความเชื่อเหล่านั้น ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของพิธีกรรม เมื่อบุคคลมีความเชื่อในสิ่งใดก็ย่อมมีการเคารพบูชาสิ่งนั้นจึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการพิธีกรรมและการตกแต่งคำกล่าวสรรเสริญบุญคุณ และอำนาจของสิ่งนั้นเป็นพิเศษขึ้นมาเพื่อสาธยายมนต์อ่อนนอบกิติ พิธีกรรมประกอบการเคารพบูชาอันมีหลายอย่างต่าง ๆ กิติ ก็เป็นผลสืบต่อจากมูลเหตุแห่งความเชื่อทั้งสิ้น ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ได้เป็นคำสอนของศาสนาและความเชื่อในภูตผีปิศาจก็รวมรูปเป็นศาสนาเพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจในมนุษย์ เช่น พระภูมิ เจ้าที่ ผีปู่ตา เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า เป็นต้น การตั้งชุมชนของชาวอีสานตั้งแต่สมัยโบราณมักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามพื้นราบลุ่มแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนอง คลอง บึง เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านอีสานนั้น มักเลือกทำเลที่เอื้อเพื่อการยังชีพ และการเกษตรซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน คือ น้ำ นา โนนน้ำ เพื่อการยังชีพ และการประกอบการเกษตรกรรม นา คือ การปลูกข้าวเป็นอาหารหลัก โนน คือ เพื่อการสร้างบ้านแปลงเมืองที่น้ำท่วมไม่ถึงเหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานในลักษณะดังกล่าวสามารถอธิบายได้ ดังนี้

- 1) แหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่หรือห้วยหรือลำน้ำแยกสาขามาจากแม่น้ำใหญ่ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝน ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาเลี้ยงสัตว์ได้ในบางฤดูเท่านั้น
- 2) บริเวณที่ดอนเป็นคูหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์มีทั้งที่ดอน บึง แม่น้ำ และที่ดอนตามป่าริมเขา แต่มีน้ำทรัพยากรไหลมาบรรจบเป็นหนองน้ำ
- 3) บริเวณป่าดง เป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชได้และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีน้ำไหลผ่านเมื่ออพยพมาอยู่กันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้านและมักเรียกชื่อว่าบ้าน ขึ้นต้นด้วยคำว่า ดง ป่า
- 4) บริเวณราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ในหน้าแล้งตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบพื้นที่ราบติดกับชายป่าแต่น้ำท่วมไม่ถึง
- 5) บริเวณป่าละเมาะหรือในป่าชุมชน เป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นอาหารได้ ตลอดจนมีสัตว์เลี้ยงสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพและมียาสมุนไพรใช้รักษาโรคเป็นสถานที่ยกเว้นสำหรับการตั้งศาลดอนปู่ตา

ตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมการตั้งหมู่บ้านความเชื่อเรื่องศาสนาของชาวอีสานมีความผูกพันกันมานานหลายชั่วอายุคนได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จนสามารถกล่าวได้ว่าชาวอีสานนั้นโชคดีที่ได้เกิดมาและใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางแห่งศาสนาตลอด ด้วยเหตุผลทางพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมทำให้ชาวอีสานมีประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจำนวนมาก วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนเป็นแหล่งอบรมสั่งสอนในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข แต่อย่างไรก็ตามชาวอีสานก็ยังนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักส่วนพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น มีเรื่องของพราหมณ์เข้ามาปะปนอยู่บ้างถ้าไม่สังเกตให้ดีก็จะมองไม่เห็นแต่มีอีกนัยหนึ่งที่มีอยู่ดาษดื่นและทั่วไป คือ การนับถือผีสงเทวดาหรือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือเพื่อให้สิ่งเหล่านั้นคอยปกป้องรักษา (สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระวีระพงษ์ โคษา และจักรกฤษ ทองมี, 2563, น. 649-650)

4. พิธีกรรมการขอฝนของชาวมลายู

อำเภอพิมายมีพิธีกรรม ความเชื่อ การละเล่น เกี่ยวกับการขอฝนที่สืบทอดต่อกันมาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน ประกอบด้วย พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน ได้แก่ การสวดคาถาปลาช่อน การบ้นหุ่นร่วมเพศ เป็นต้น การละเล่นเกี่ยวกับการขอฝน ได้แก่ การเข้าทรงเชยผี (นางด้ง) การแห่นางแมว เป็นต้น และการละเล่นเกี่ยวกับการขอฝนที่ปัจจุบันที่ได้มีการพัฒนามาเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวในรูปแบบการแสดงในงานแสดงแสง-เสียง ภายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมายหรือปราสาทหินพิมาย ได้แก่ การแสดงรำดีงครกดีงสาก โดยแต่ละพิธีกรรม ความเชื่อ และการละเล่นเกี่ยวกับการขอฝนที่ปรากฏในอำเภอพิมายนั้นมาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ผสมกับการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์และผี จึงก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมส่งผลให้พิธีกรรมการขอฝนได้มีประเพณีและรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน แต่มีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมเหมือนกันเพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้ฝนตก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 การสวดคาถาปลาช่อน (ช่วงต้นเดือนมีนาคมไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม)

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฝนฟ้าในช่วงฝนแล้งอีกวิธีหนึ่ง โดยพิธีกรรมนี้มีมาจากนิบาตชาดกมีเรื่องเล่าว่าเมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลาช่อน อาศัยอยู่ในลำห้วยแห่งหนึ่งเกิดฝนแล้งน้ำในบึงแห้งงวดเข้าทุกที สัตว์น้ำต่าง ๆ ได้รับความทรมานยิ่ง พระโพธิสัตว์จึงกระทำสัตยาธิฐานประกาศว่าผู้มีศีลไม่เคยกินสัตว์อื่นเลย ด้วยคำสัตย์ดังนี้ขอฝนจงตกลงมาเพื่อช่วยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ เมื่อกล่าวจบก็ได้กล่าวคาถาขอฝนและเมื่อจบคำนั้นฝนก็เกิดตกลงมาหาใหญ่จึงเชื่อกันว่าผู้ใดทำบุญและสวดคาถาปลาช่อนจะช่วยให้ฝนตกมาได้ในวันทำพิธีชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เป็นเวลา 3 วัน โดยสวดเจ็ดตำนานอย่างย่อแล้วสวดคาถาปลาช่อนให้ได้ครบ 108 คาบ (สุกัญญา สุฉฉายา, 2558, น. 41) โดยมีบทสวดในการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

ปูนะ ปะรัง ยะทา โหมิ มัจฉะราชา มะหาสะเร
 อุณเห สุริยะสันตา เปสะเร อุทะกัง ชียะละ
 ตะโต กากา จะ คิชฌา จะ กังกาถูลาละเสนะกัง
 ภัคชายันติ ทิวารัตติง มัชฌเณ อุปะนิสสีทิยะ
 เอวัง จินเตสะหัง ตัตตะ สะหะ ญาติภิกขุญฺโธ
 เกนะ นุ โข อุปาเยนะ ญาติ ทุกขา ปะโมจะยัง
 วิจินตะยิตะวา ฌัมมัญฺจ สัจจัง อัททะสะ เวสสะยัง
 สะเจ จุตตะวา ปะโมเจสิง ญาตินัง ตัง อะตักขะยะ
 อะนุสสะริตะวา สะตัง ฌัมมัง ปะระมัตถัง วิจินตะยัง
 อะกาสิง สัจจะกิริยัง ยัง โลเก ฐะสัสสะตัง
 ยะโต สะรามิ อตตานัง ยะโต ปัตโตสะมิ วิญญุตัง
 นาภิขานามิ สัจฺจิจจะ เอกะปาณมฺหิ หิงสิตา
 เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ ปะชุนโน อะภิวัสสะตุ
 อะภิตถะนายัง ปะชุนนะ นิธิง กากัสสะ นาสะยะ
 กากัง โสกายะ รันเชหิ มัจเฌ โสกา ปะโมจะยะ
 สะหะ กะเต สัจจะวะเร ปะชุนโน อะภิวัสสิยะ
 ถะลัง นินนัญจะ ปุเรนโต ขะณนะ อะภิวัสสิยะ
 เอวะรุပ္ปัง สัจจะกิริยัง กัตตะวา วิริยะมุตตะมัง
 วัสสาเปสิง มะหาเมฆัง สัจจะเตชะพะลัสสีโต
 สัจจะเน เม สะโม นัตถิ เอสา เม สัจจะปาระมิตี ฯ

(สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ม.ป.ป., ย่อหน้า 1)

คำแปล ในกาลเมื่อเราเป็นพระยาปลาอยู่ในสระใหญ่ น้ำในสระแห้งขอดเพราะแสงอาทิตย์ในฤดูร้อน ที่นั้นกา แร้ง นกกระสา นกตะกรุม และเหยี่ยวมากอยจับปลากินทั้งกลางวันกลางคืน ในกาลนั้นเราคิดอย่างนี้ว่าเรากับหมู่ญาติถูกบีบคั้นจะพึงเปลื้องหมู่ญาติให้พ้นจากทุกข์ได้ด้วยอุบายอะไรหนอ เราคิดแล้วได้เห็นความสัตย์อันเป็นอรรถเป็นธรรมว่าเป็นที่พึงของหมู่ญาติได้ เราตั้งอยู่ในความสัตย์แล้วจะเปลื้องความพิณาศใหญ่ของหมู่ญาตินั้นได้ เรานึกถึงธรรมของสัตว์บุรุษ คิดถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์อันตั้งอยู่ในเที่ยงแท้ในโลกซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้แล้ว ได้กระทำสักกิริยาว่าตั้งแต่เราระลึกตนได้ ตั้งแต่เรารู้ความมาจนถึงบัดนี้ เราไม่รู้สีกว่าแก้งเบียดเบียนสัตว์แม้ตัวหนึ่งให้ได้รับความลำบากเลย ด้วยสัจจาจาฉันขอเมฆจงยังฝนให้ตกท่าใหญ่ เมฆท่านจงเปล่งสายฟ้าคำรามให้ฝนตก จงทำขุมทรัพย์ของกาให้พิณาศไป ท่านจงยังกาให้เดือดร้อนด้วยความโศก จงปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศก พร้อมกับเมื่อเราทำสักกิริยา เมฆส่งเสียงสนั่น ครื้นครื้นยังฝน ให้ตกครู่เดียวก็เต็มเปี่ยมทั้งที่ดอนและที่ลุ่ม ครั้นเราทำความเพียรอย่างสูงสุด อันเป็นความ

สตัอย่างประเสริฐเห็นปานนี้แล้วอาศัยกำลังอำนาจความสัตย์ จึงยังฝนให้ตกหาใหญ่ ผู้เสมอด้วยความสัตย์ของเราไม่มีนี้เป็นสัจจามีของเราละนี้แล” (สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ม.ป.ป., ย่อหน้า 2)

คาถาปลาช่อนได้สะท้อนข้อคิดเรื่อง “สัจจาวาจา” คือ การรักษาคำพูดหรือความรับผิดชอบต่อคำพูดของตนเอง ทั้งนี้การรักษาสัจจาวาจาย่อมนำไปสู่ปฏิบัติเป็นบุคคลที่น่ายกย่องและน่าเชื่อถือ อีกทั้งสามารถสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมได้ เช่น โครงการบวชป่า คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีสัจจะร่วมกันว่าจะรักษาต้นไม้ไม่ทำลายต้นไม้ก็จะส่งผลดีต่อระบบนิเวศมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังความชื้นให้เกิดขึ้นทำให้ฝนตกและเมื่อมีต้นไม้มากการดูดซึมและกักเก็บธรรมชาติเกิดขึ้นทำให้ชะลอการไหลของน้ำและการพังทลายของหน้าดิน

โดยสัจจาวาจามีความสอดคล้องกับจิตสำนึกของมนุษย์แต่ละบุคคล โดยจิตสำนึก คือ ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึกตระหนัก และการให้ความสำคัญ ต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้นในระบบความคิดและจิตใจของมนุษย์ จิตสำนึกเกิดจากการรับรู้ การเรียนรู้ การประเมินค่า จากสิ่งเร้าต่าง ๆ ประสบการณ์ จนเกิดเป็นความตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องนั้น (ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, 2559, ย่อหน้า 1)

ภาพที่ 1 การสวดคาถาปลาช่อนเพื่อขอฝนของชาวบ้านท่าหลวง อำเภอฟิมาย (Workpointtoday, 2562, ย่อหน้า 1)

จากภาพที่ 1 เป็นการสวดคาถาปลาช่อนเพื่อขอฝนของชาวบ้านท่าหลวง อำเภอฟิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2562 เนื่องจากฝนตกน้อยครั้งจึงทำให้ปริมาณแหล่งน้ำในพื้นที่แห้งขาดและขาดน้ำในการทำเกษตรกรรม จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จำนวน 9 รูป มาทำพิธีสวดคาถาปลาช่อนเป็นเวลา 3 วัน ตามความเชื่อโบราณที่ว่าพิธีสวดคาถาปลาช่อนจะต้องประกอบพิธีกรรมกลางหมู่บ้าน เพื่อเรียกฝนหรือขอฝนให้ตกลงมาในพื้นที่เพื่อนำน้ำมาใช้ในทางการเกษตร (Workpointtoday, 2562, ย่อหน้า 1)

4.2 การปั้นหุ่นร่วมเพศ (ช่วงต้นเดือนมีนาคมไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม)

การปั้นหุ่นชาย-หญิงแก้ผ้าหรือการปั้นหุ่นร่วมเพศเพื่อเป็นการขอฝนยามแห้งแล้ง เป็นประเพณีโบราณที่ทำสืบทอดมานานกว่า 100 ปี สำหรับการปั้นหุ่นจะนำเอาดินเหนียวจากทุ่งนามาปั้นเป็นหุ่นผู้ชาย โดยตั้งชื่อนายเมฆ ส่วนหุ่นผู้หญิงตั้งชื่อนางฝน เพื่อเป็นการทำภาพประจานต่อสายตาผู้คนที่ผ่านไปมา จนทำให้เกิดอาเพศ และเทวดาทนต์ไม่ได้จึงดลบันดาลให้ฝนตกลงมาชะล้างหุ่นดินเหนียวดังกล่าวให้ละลายหายไป ทั้งนี้การปั้นหุ่นร่วมเพศมักนิยมกระทำควบคู่กับพิธีกรรมการสวดคาถาปลาช่อน (ศิลปชัย เชาว์เจริญรัตน์, 2558, ย่อหน้า 7)

ภาพที่ 2 การปั้นหุ่นร่วมเพศเพื่อขอฝนของชาวบ้านท่าหลวง อำเภอฟิมาย (Workpointtoday, 2562, ย่อหน้า 1)

จากภาพที่ 2 เป็นการปั้นหุ่นร่วมเพศเพื่อขอฝนของชาวบ้านท่าหลวง อำเภอฟิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2562 เนื่องจากฝนตกน้อยครั้งจึงทำให้ปริมาณแหล่งน้ำในพื้นที่แห้งขอดและขาดน้ำในการทำเกษตรกรรม จึงปั้นหุ่นร่วมเพศเพื่อเป็นการส่งสัญญาณให้เทวดาฟ้าดินได้เห็นว่ามนุษย์เริ่มอดอยากขาดแคลนน้ำจึงอ้อนวอนให้เทวดาประทานพรให้ฝนตกลงมาตามความเชื่อ ของชาวบ้านที่เคยถือปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมานานหลายร้อยปี (Workpointtoday, 2562, ย่อหน้า 1)

4.3 เข้าทรงเชิญผีนางด้ง (ช่วงต้นเดือนมีนาคมไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคมหรือเทศกาลสงกรานต์)

คำว่า “นางด้ง” หมายถึง ผีผู้หญิงที่สถิตใน “กระด้ง” นัยของการเลือกใช้อุปกรณ์นี้เพราะกระด้งเป็นหนึ่งในอุปกรณ์ทำมาหากินและใช้ในครัวเรือนของคนอีสาน เช่น ใช้ในการผัดข้าว แยกข้าวเปลือกและข้าวสารออกจากกัน การประกอบพิธีนี้ยังถึงการมีข้าวในการบริโภค การผัดข้าวเปลือก มีความหมายคล้ายกับการแยกความไม่ดีให้ออกไปจากชุมชน (ภาณุพงศ์ ธงศรี, 2562, ย่อหน้า 5) เป็นการเล่นในแบบการเข้า

ทรงเพื่อขอฝนเมื่อฝนแล้งและเสี่ยงทายว่าฝนจะตกหรือไม่และถ้าตกจะตกเมื่อใด โดยใช้วัสดุคือ กระดัง 2 ใบ ไม้คาน 2 คู่ ซึ่งต้องเป็นของแม่ฝ่ายจากนั้นนำมามัดติดกันโดยมัดไม้คานไขว้กันและตอกหลัก สองข้างกระดัง โดยสมมติให้หลักหนึ่งเป็นหลักแล้งและอีกหลักหนึ่งเป็นหลักฝนจากนั้นจะให้คนสองคนจับไม้คานไว้ คนละข้างโดยวางกระดังราบกับพื้นดินแล้วจึงทำพิธีปาวสัคเคแล้วว่าคำเซิ้งแม่นางดังเป็นวรรค ๆ เมื่อคำเซิ้งจบบทหนึ่ง แม่นางดังจะเคลื่อนที่แสดงว่ามีผีมาสิงแล้วและจะถามเกี่ยวกับฝน หากนางดังเคลื่อนไปที่หลักฝน แสดงว่าฝนจะตก หากเคลื่อนไปที่หลักแล้งแสดงว่าจะไม่มีฝน นอกจากนี้อาจถามเรื่องอื่นก็ได้ เช่น ถามเรื่องของหาย เป็นต้น (สุกัญญา สุจฉายา, 2558, น. 42) นอกจากนี้ยังมีการเซิ้งผีนางดัง แล้วยังมีเซิ้งทรงเซิ้งผี กะโหลกกะลา ผีนางไซ อีกด้วย นิยมเล่นในช่วงเทศกาลวันสงกรานต์เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษให้มาร่วมสนุกในเทศกาลสำคัญ โดยคำเซิ้งในพิธีล้วนมีนัยการขอให้ตกเพื่อให้ชาวในทุ่งนาเจริญเติบโต มีเนื้อเพลงขับร้องประกอบการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

“เต้าอีแม่นางดังโล่งโค้งเสมอดังกงเกวียน
ตักตุลี่แมงมีตุลาพาสาวหลงเข้าดงกำแมด
เฮ็ดหยักไซ้ไน้นั้นเพิ่นว่าเซียดเหลื่อง
ลอยอ่องล่องนั้นแม่นเซียดจำนา

มาเวียนนี้ได้สองสามฮอบมาคอบนี้ได้สองสามที
มาสู่แดดหรือมาสู่ฝนมากำฮอนนำแม่เซียดได้
มีแต่เสียงนั้นเพิ่นว่าเซียดจ่อง
หลังซาซาแม่นเซียดคันคาก”

(สวิง บุญเจิม, 2555, น. 1126)

ภาพที่ 3 เข้าทรงเซิ้งผี (นางดัง) เพื่อขอฝนของชาวบ้านน้อยพัฒนาอำเภอฟิมา
(Matichon T.V., 2561)

จากภาพที่ 3 เป็นเซิ้งทรงเซิ้งผี (นางดัง) เพื่อขอฝนของชาวบ้านน้อยพัฒนา อำเภอฟิมา จังหวัดนครราชสีมา มักนิยมประกอบพิธีกรรมในช่วงเทศกาลสงกรานต์ในช่วงกลางคืนเพื่อขอฝนและอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาร่วมสนุกในเทศกาลสำคัญร่วมกับลูกหลาน (Matichon T.V., 2561)

4.4 การแห่หางแมว (ช่วงต้นเดือนมีนาคมไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม)

การแห่หางแมวของฝนนั้นมาจากความเชื่อที่สืบทอดกันต่อมาว่า “แมวเป็นสัตว์ที่กลัวฝนกลัวน้ำหากฝนตกเมื่อใดแมวจะร้อง และถ้าแมว์ร้องแสดงว่าฝนจะตก” ด้วยเหตุนี้เมื่อฝนไม่ตกตามฤดูกาล จึงจะมีการจัดพิธีแห่หางแมวโดยการนำแมวเทศเมียวพันธุ์สีสวาดเพราะแมวพันธุ์นี้มีขนสีเทาเข้มคล้ายกับสีของเมฆฝนหรือบางท้องถิ่นจะใช้แมวสีอื่น เช่น แมวสีดำเทศเมียว แมวลายเทศเมียว เป็นต้น โดยจะนำแมว ใส่ลอบหรือเข่งมีฝาปิดด้านบนแล้วแหวนไปรอบ ๆ หมู่บ้าน เมื่อผ่านบ้านใดเจ้าของบ้านก็จะนำน้ำมาใส่แมวเพื่อให้แมว์ร้องส่งเสียงออกมาเนื่องจากแมวเป็นสัตว์ที่กลัวและไม่ชอบน้ำ ระหว่างที่เคลื่อนขบวนแห่วนรอบหมู่บ้านคนที่ไปด้วยก็มีการละเล่นทำท่าทอแด่ ถือสวิงซ้อนปลา จับกบเจียด หรือถือนมวกแทงปลา กันไปอย่างสนุกสนาน กระทั่งมีดคำจึงค่อยแยกย้ายกลับบ้าน การกระทำการดังกล่าวสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่า การที่แมว์ร้องนั้นเป็นสัญญาณที่เชื่อว่าฝนจะตกนั่นเอง (พรทิพย์ เจริญนิภา, 2565, น. 27; กองบรรณาธิการวารสารวัฒนธรรม, 2566, ย่อหน้า 18) นอกจากการแห่หางแมวแล้วในบางพื้นที่ยังมีการผสมผสานการแห่ขึงไฟ พญานาคและการแห่รูปอวยวะเพศชายเรียกว่า ขุนเพ็ด ร่วมด้วย โดยมีเนื้อเพลงขับร้องประกอบการแห่หางแมว ดังนี้

“นางแมวเอ๋ยมาร้องแกลแกล	นางแมวขอฝน
ขอน้ำมนต์รดแมวข้าที	แมวข้าดีมีแก้วในตา
ขึ้นหลังคาลงมาไม่ได้	ลงมาได้คาบไม่วังหนี่
แต่ก่อนเดือนหกฝนตกทุกที	ออกมาปีนี้ไม่มีฝนเลย
พอตกกับลูกเขยนอนเกยหน้าผาก	แม่ม่ายลูกมากจะยากย้อนเขา
วันทุกขวันเสาร์มาเข้านางแมว	มาร้องแกลแกลฝนเทลงมา
เทลงมา ตักเทลงมา”	

(ประภัสสร สุคนธสังข์, ม.ป.ป., น. 09)

ภาพที่ 4 การแห่หางแมวเพื่อขอฝนของชาวบ้านดงใหญ่ อำเภอยะผิง

(One 31, 2562, ย่อหน้า 1)

จากภาพที่ 4 เป็นการแห่ขบวนแห่เพื่อขอฝนของชาวบ้านดงใหญ่ อำเภอยะผิง จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากในพื้นที่ประสบกับปัญหาฝนทิ้งช่วงนาน จนต้นข้าวเริ่มเหี่ยวเฉา และใกล้ยืนต้นตายเป็นบริเวณกว้าง โดยชาวบ้านได้นำแมวคำเทศผู้มาขังในกรงแห่รอบหมู่บ้าน ให้ประชาชนสาดน้ำ ตามความเชื่อที่สืบทอดกัน มาแต่โบราณ โดยกำหนดจะเดินแห่ขบวนแห่รอบหมู่บ้านเป็นเวลาติดต่อกัน 3 วัน (One 31, 2562, ย่อหน้า 1)

4.5 การแสดงรำตึกตึกตึก (เดือนพฤศจิกายนหรือเทศกาลเที่ยวพิมาย)

การแสดงที่มีที่มาจากพิธีกรรมการตึกตึกตึกตึกในอดีตก็นจะประกอบพิธีในช่วงปลายฤดูแล้ง เพื่อเป็นการเสี่ยงทายว่าในปีที่ทำการเสี่ยงทายนั้นจะมีปริมาณน้ำฝนมากน้อยพอเพียงต่อการทำนาหรือไม่ การประกอบพิธีกรรมการตึกตึกตึกตึกต้องมีอุปกรณ์ คือ ครกมอง สากตำข้าว และเชือกเพื่อผูกสากตำข้าว ในการตึกเสี่ยงทายชาวบ้านจะนำครกมา 1 อัน ผูกเชือก 2 เส้นติดครก แบ่งเชือกออกไปคนละทาง ให้ยาวเท่ากันโดยผู้ชายตึกด้านหนึ่งและอีกฝ่ายจะเป็นผู้หญิงและมีผู้ติดต่อวิญญาณเป็นผู้ตึกครกไว้ตรงกลาง หากสากตำข้าวแตะที่ขอบครกด้านใดถือว่าด้านนั้นเป็นผู้ชนะและจะทำนายตามผลที่ออกมา เช่น อาจเสี่ยงทายว่าถ้าฝนจะตกขอให้ผู้หญิงแพ้ และถ้าฝนจะแล้งขอให้ผู้ชายแพ้ เป็นต้น (สุกัญญา สุขฉายา, 2558, น. 43; ภิกขุ ปิ่นแก้ว, 2559, น. 51) ปัจจุบันในพื้นที่อำเภอยะผิงยังคงไว้เฉพาะการแสดงรำตึกตึกตึกตึก ในช่วงงานเทศกาลเที่ยวพิมายเท่านั้น มิได้มีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวเพื่อการขอฝนแล้ว

ภาพที่ 5 การแสดงรำตึกตึกตึกตึกในงานแสดงแสง-เสียง อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย (ชลิต เฉียบพิมาย, รวี เรื่องศรี และพระครูสุตธรรมวิสิฐ มนัสชัย คชสิทธิ์, ประเทศไทย, 2566)

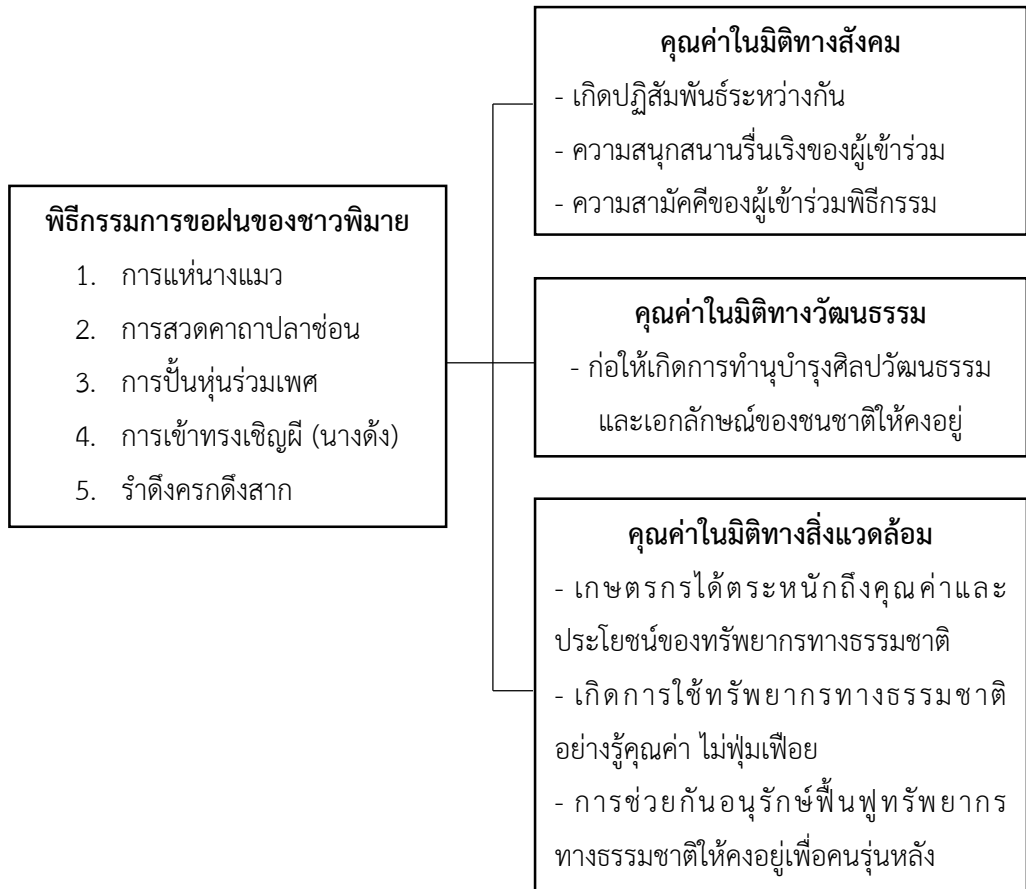
จากภาพที่ 5 เป็นการแสดงรำตึกตึกตึกตึกในงานแสดงแสง-เสียง อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดนครราชสีมา นับเป็นการแสดงหลักที่แสดงในงานแสง สี เสียง เทศกาลเที่ยวพิมาย โดยนักแสดงจาก ชุมชนนาฏศิลป์โรงเรียนพิมายวิทยา หรือวิทยาลัยนาฏศิลป์นครราชสีมา (ชลิต เฉียบพิมาย, รวี เรื่องศรี และพระครูสุตธรรมวิสิฐ มนัสชัย คชสิทธิ์, ประเทศไทย, 2566) จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

5. คุณค่าของพิธีกรรม

พิธีกรรมการขอฝนนี้เป็นพิธีที่มีความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและ การดำรงชีพของชาวพืมาย จนก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมและประเพณีที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นแต่มีแบบแผน การปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของพื้นที่และยุคสมัยที่แตกต่างกัน ดังที่ ธัญญาภรณ์ พลางาม ชนัยวรรณลี และอัครวิทย์ เรืองรอง (2560, น. 111) ระบุว่า พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรม อีสานจะเห็นว่าชาวอีสานมีวิธีการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเชื่อโดยเฉพาะสิ่งลี้ลับและอำนาจเหนือ ธรรมชาติ การดำรงชีวิตส่วนใหญ่เป็นการพึ่งพิงธรรมชาติ เช่น การทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์และหาอาหาร จากธรรมชาติ อาทิการจับสัตว์น้ำในห้วย หนอง คลองบึง การล่าสัตว์ป่าและการเก็บหาของป่าเพื่อขาย และประกอบอาหาร เมื่อธรรมชาติเกิดการแปรปรวนทำให้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เชื่อว่าเป็นการลงโทษของสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติลงโทษคนให้เป็นไป

ทั้งนี้พิธีกรรมการขอฝนยังก่อให้เกิดคุณค่าในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ได้แก่ คุณค่าทางสังคม คือ ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เนื่องจากบางพิธีกรรมมีรูปแบบการดำเนินการที่ก่อให้เกิด การพบปะพูดคุย ความสนุกสนานรื่นเริงของผู้เข้าร่วม และความสามัคคีของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เนื่องจากการ ประกอบพิธีกรรมและการดำเนินพิธีกรรมจะต้องมีการจัดเตรียมพิธีกรรม การดำเนินพิธีกรรม และการจัดเก็บอุปกรณ์หรือการรื้อถอนหลังเสร็จพิธีกรรม คุณค่าทางวัฒนธรรม คือ ก่อให้เกิดการทำนุบำรุงศิลป วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชนชาติให้คงอยู่ เพื่อคนรุ่นหลังจะได้ร่วมกันสืบสานต่อไปตามบริบทของ แต่ละพื้นที่และสถานการณ์ในปัจจุบัน และคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม คือ เกษตรกรได้ตระหนักถึงคุณค่าและ ประโยชน์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ไม่ฟุ่มเฟือย รวมถึงการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางธรรมชาติให้คงอยู่เพื่อคนรุ่นหลัง ตามที่ ธยาอุส ขอเจริญ, พระครูโกศลศาสนวงศ์ พระธชชัย ขนดิธโร และสุทัศน์ ประทุมแก้ว (2563, น. 185) และมานพ วิสุทธิแพทย์ (2564, น. 68) ระบุว่า พิธีกรรมไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยตรงแต่เป็น ความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนที่นับถือผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษ โดยพิธีกรรมมีคุณค่าต่อระบบการ ดำเนินชีวิต เนื่องจากการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม การช่วยเหลือคนที่สิ้นหวังจากการเจ็บป่วยและคุณค่า ด้านวัฒนธรรม เนื่องจากประเพณีทำให้มีวัฒนธรรมในการร่ายรำ การร้องเพลง รวมทั้งความเชื่อมโยง ระหว่างวัฒนธรรมดนตรีกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งจะเห็นได้จากการมีภิกษุสามเณรเข้ามาบรรเลงประกอบใน พิธีกรรมต่าง ๆ และมีการสืบทอดควบคู่กันมากับศาสนาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้แต่งสามารถสรุปประเภทพิธีกรรม การขอฝนของอำเภอพืมาย ดังปรากฏในภาพประกอบที่ 6

บทสรุป

ภาพที่ 6 บทสรุป

(ชลิต เญียบพินาย, รวี เรืองศรี และพระครูสุตธรรมวิสิฐ มนัสชัย คชสิทธิ์, ประเทศไทย, 2566)

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมการขอฝนก่อให้เกิดคุณค่าในมิติทางสังคมอันเกิดจากการประกอบพิธีกรรม มักจะมีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ทั้งในฐานะผู้นำพิธีกรรมหรือผู้มาร่วมในพิธีกรรม อาทิ การสวดคาถาปลาช่อน นำไปสู่การเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน หรือในฐานะผู้แสดงหรือผู้ชม อาทิ รำดั่งครกตึงซาก นำไปสู่การพัฒนาอารมณ์สุขทั้งผู้แสดงและผู้ชมนับเป็นการใช้เวลาว่างอย่างมีคุณค่าของคนในสังคม คุณค่าในมิติทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การแต่งกายการร้อง การบรรเลงดนตรี และการฟ้อนรำ เป็นต้น นับเป็นการส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นที่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์หรือบริบทในปัจจุบันแต่ทว่ายังมีการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมอยู่ รวมทั้งคุณค่าในมิติทางสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการประกอบพิธีกรรมขอฝนนั้นเป็นเสมือนสิ่งเตือนใจให้คนรุ่นปัจจุบันตระหนักถึงความสำคัญของความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศและทรัพยากรทางธรรมชาติ

นำไปสู่การรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้เพื่อคนรุ่นต่อไปเพราะทรัพยากรทางธรรมชาตินั้นมีประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ของคนในทุกกลุ่ม และนับเป็นต้นทุนหรือวัตถุดิบที่สามารถนำมาใช้เพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ พิธีกรรมหรือการเล่นบางประเภทสามารถนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเพื่อเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศได้ด้วย อาทิ รำตึงครกตึงสาก ได้มีการพัฒนาเป็นการแสดงประกอบแสง-เสียง ย้อนรอยประวัติศาสตร์ของเมืองพิมายที่ได้รับความสนใจจากผู้ชมหรือนักท่องเที่ยว ซึ่งยังมีพิธีกรรมหรือการเล่นประเภทอื่น ๆ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในลักษณะเดียวกัน โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และความเชื่อของพื้นที่เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจของประเทศผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวด้านเทศกาลและงานประเพณี ตามที่ MacCannell (1973) ระบุว่า แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในปัจจุบันพยายามใช้วัฒนธรรมของตนเป็นจุดขายทางการตลาด และแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรือแม้กระทั่งการใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ที่แสวงหาความแปลกใหม่ในชีวิตหรือเสาะหาสิ่งที่พวกเขาไม่มีหรือไม่สามารถหาได้ในประเทศของตน และเพื่อที่จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเที่ยวในชุมชนของตนนั้น คนท้องถิ่นในบางชุมชนถึงกับคิดค้นกิจกรรมและพิธีกรรมใหม่ ๆ ขึ้นมาดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังท้องถิ่นของตน (MacCannell อ้างถึงใน ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2560, น. 225)

เอกสารอ้างอิง

- กองบรรณาธิการวารสารวัฒนธรรม. (2563). *สายพิรุณแห่งศรัทธา พิธีกรรมขอฝนของคน ไทย*. สืบค้นจาก <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-7/206-2020-05-20-08-40-45>.
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2561). เทวนิยมอินเดีย : เส้นทางและปรากฏการณ์ในสังคมไทย. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 11(2), 1582-1598. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/142275>
- ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2560). การสร้างและการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมสู่การเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวของชาวมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*, 11(1), 224-239. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/journaldtc/article/view/135537>
- ณัฐกานท์ ถือสมบัติ. (2557). พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรม ลุ่มแม่น้ำมูล*, 9(2557), 50-60. สืบค้นจาก <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/acj/article/view/234>
- ณัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน. (2559, ธันวาคม 27). *ทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสำนึก (Consciousness) การสร้างจิตสำนึก และการปลูกฝังจิตสำนึก*. สืบค้นจาก <http://nattawatt.blogspot.com/2016/12/consciousness.html>.
- ธยาสุส ขอเจริญ, พระครูโกศลศาสนวงศ์, พระธชชัย ขนดิธโร และสุทัศน์ ประทุมแก้ว. (2563). พลวัตวัฒนธรรมของประชาชนตามแนวชายแดนไทยกัมพูชา: คติความเชื่อ และการละเล่น. *วารสาร มจร อุบล ปรัชการศร*, 5(3), 179-192. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/mcjow/article/view/242344>

- ธัญญาภรณ์ พลายงาม, ขนัย วรธนลี และอัศวิทย์ เรืองรอง. (2560). พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน, *วารสารสารสนเทศ*, 16(2), 99-114. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/oarit/article/view/108242>
- บุษยากร ตีระพลดีกุลชัย และกาญจนา แก้วเทพ. (2553). พิธีกรรมงานศพแบบล้านนา: สื่อพิธีกรรมกับความเข้มแข็งของชุมชน. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 29(2), 5-28. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JLC/article/view/20234>
- ปรานี วงษ์เทศ. (2557, มกราคม 21). *การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย*. สืบค้นจาก <https://www.silpathai.net/การละเล่นและพิธีกรรม/?fbclid=IwAR2b0mU3pKE4W6woSUUrAju4fux6kgqwVtxGK8OYbCFYmz7O8xu3b3RUfL4>
- บุญศรีศรี แม้วพลสวัสดิ์. (2556). พิธีกรรมบุญระบือของกลุ่มชาติพันธุ์บรู. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำมูล*, 8(2013), 46-55. สืบค้นจาก <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/acj/article/view/256>
- ประภัศสร สุขนธสังข์. (มปป.). *มโหรีเที: กลองคักดีลีธี 3000 ปี*. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ.
- พรทิพย์ เจริญนิภา. (2565). แนว ในภาษาและวัฒนธรรมไทย. *The New Viridian Journal of Arts, Humanities and Social Sciences (สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ)*, 2(2), 19-35. สืบค้นจาก https://so01.tci-thaijo.org/index.php/The_New_Viridian/article/view/255609
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา. (ม.ป.ป.). *ทับหลังภาพการกวนเกษียรสมุทร จากปราสาทพิมาย*. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/phimaimuseum/view/12364-ทับหลังภาพการกวนเกษียรสมุทร-จากปราสาทพิมาย>
- ภาณุพงศ์ ธงศรี. (2562, สิงหาคม 7). *ตำนานดั่ง พิธีขอฝนสืบถึงฟ้าถามหาพระยาแถน*. สืบค้นจาก <https://theisaanrecord.co/2019/08/07/traditional-isaan-activities/>.
- ภิกขุ ปิ่นแก้ว. (2559). *การปฏิบัติโปงลาง*. อุดรธานี: สาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- มานพ วิสุทธิแพทย์. (2564). ปีพาทย์พิมาย: ร่องรอยวัฒนธรรมดนตรี. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 25(2), 67-82. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/jfofa/article/view/242027>
- วรรณพร บุญญาสถิต, นันทชญา มหาชนธ์ และฉันทัส เพียรธรรม. (2562). การรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการปรับเปลี่ยนและการแสดงออกของชาวพิมาย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 27(55), 161-182. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/193024>
- ศิลป์ชัย เซาว์เจริญรัตน์. (2558, กรกฎาคม 9). *8 พิธีขอฝนของคนไทย*. สืบค้นจาก <http://sinchaichao.blogspot.com/2015/07/7.html>

- ศุภกิจ ยิ้มสรวล. (2556). ตำนาน พิธีกรรมและสถาปัตยกรรม. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 16(1), 11-27. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl/article/view/18512>
- สมบัติ สมศรีพลอย และบาทัน อิมสำราญ. (2562). วรรณกรรมหนังตะลุงเมืองเพชร: สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อทางศาสนาในพิธีกรรมไหว้ครู. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 39(2), 12-30. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/sujthai/article/view/123223>
- สรวง บุญเจิม. (2555). *มรดกอีสานมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: มรดกอีสาน.
- สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. (ม.ป.ป.). *คาถาพญาปลาช่อน*. สืบค้นจาก http://www.buddhiststudies-nrru.net/?page_id=8607.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. (ม.ป.ป.). *การละเล่นพื้นเมือง*. สืบค้นจาก https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=23&chap=3&page=t23-3-infode tail01.html&fbclid=IwAR1-0dnZmVvWmU8wwCu_L8XjPAUnEVsG-EKhkNBbAoHn_Ejvfl Bg-v-pVo
- สุตารัตน์ บัวศรี. (2557, พฤศจิกายน 5). *ข้าว : จุดกำเนิดพิธีกรรมข้าวไทย*. สืบค้นจาก [https://www.stou.ac.th/study/sumrit/4-58\(500\)/page1-458\(500\).html?fbclid=IwAR3ezfTu1WeWFN7JaHhiPO0MFdNw3zO-SmJKHukUfldok3ZUIJpDarcNyQ](https://www.stou.ac.th/study/sumrit/4-58(500)/page1-458(500).html?fbclid=IwAR3ezfTu1WeWFN7JaHhiPO0MFdNw3zO-SmJKHukUfldok3ZUIJpDarcNyQ)
- สุกัญญา สุจฉายา. (2558). พิธีขอฝนของชนชาติไท. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 22(2), 27-63. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/view/52970>
- สุนนรติ นิมเนตพันธ์. (ม.ป.ป.). *การละเล่นพื้นเมืองมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า*. *วารสารคณะพลศึกษา*, 16(1), 1-10. สืบค้นจาก <file:///C:/Users/Admin/Downloads administrator,+3578-11727-1-CE.pdf>
- สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระวิระพงษ์ โคษา และจักรกฤษ ทองมี. (2563). คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาศาลปู่ตาของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 5(3), 645-656. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/mcjou/article/view/241731>
- อัมพวรรณ หนูพระอินทร์, นุสรุา เฟื่องแก้ว และสิทธิพร รอดปังหวาน. (2561). การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ โดยชุมชนมีส่วนร่วม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 10(3), 173-201. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhsc/article/view/149570>
- One 31 [ภาพถ่าย]. (2562). สืบค้นเมื่อ 17 เมษายน 2566 จาก <https://www.one31.net/news/detail/ 12113>.
- Matichon T.V. (2561, เมษายน 17). *ชาวทมิฬเล่น "ผีกระด้าง-ผีนางไซ" หลังสงกรานต์* สืบสานประเพณีโบราณ [วิดีโอ]. สืบค้นเมื่อ เมษายน 1, 2566 จาก <https://www.youtube.com/watch?v=NUSM3nJehxM>.
- Workpointtoday. [ภาพถ่าย]. (2562). สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2566 จาก <https://workpointtoday.com/4-5/>.